

IQTISODIYOTNING RAQAMLASHUVI SHAROITIDA TIJORAT BANKLARINING KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Qarshi davlat texnika universiteti Bank ishi va audit yoʻnalishi talabasi

Tangriyev Abdurahmon Furqat oʻgʻli

abdurahmontangriyev8@gmail.com

Annotatiya: Maqolada Iqtisodiyotning raqamlashuvi sharoitida tijorat banklarining kreditlash amaliyotini takomillashtirish. Rivojlanayotgan texnologiyalar tomonidan qoʻllab-quvvatlangan banklar yangi biznes boʻshliqlarini aniqlash, moslashtirilgan xizmatlarni ishlab chiqish, innovatsion strategiyalarni amalga oshirish, yangi bozor imkoniyatlarini oʻrganish va foydani oshirish ustida ishlamoqda. Iqtisodiyotning raqamlashuvi sharoitida tijorat banklarining kreditlash sohasidagi olimlarning muhim, bizning fikrimizcha, banklar nuqtai nazaridan ham, mijozlar nuqtai nazaridan ham Oʻzbekiston meʼyoriy-huquqiy bazasining raqamli iqtisodiyotni tartibga soluvchi va uning rivojlanishiga hissa qoʻshadigan elementlari taqdim etilgan, shuningdek, raqamlashtirishning asosiy afzalliklari va kamchiliklari.

Kalit soʻzlar: Iqtisodiyot, tijorat banklar, raqamli bank, blokcheyn, mayning, smart-shartnomalar, kriptovalyutalar, kraudfanding.

Bugungi kunda bank sohasini maʼlumotlarni raqamlashtirishsiz tasavvur yetib boʻlmaydi. Biz bank binolariga kamdan-kam tashrif buyuramiz va banklar oʻz navbatida bunga hissa qoʻshishga har tomonlama harakat qilmoqdalar. Biz pul mablagʻlarini onlayn tarzda joylashtirishimiz va qoʻshimcha qogʻozbozliksiz onlayn konvertatsiya qilishimiz mumkin. Bularning barchasi banklar va mijozlar tomonidan xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi, shuningdek, korrupsiya darajasini pasaytirishga yordam beradi. Tadqiqotning maqsadi iqtisodiyotni raqamlashtirish sohasidagi tadqiqotlarning ahamiyatini oʻrganish, bizning holatimizda banklar haqida soʻz yuritamiz va bu jarayonning samaradorligi uchun zarur boʻlgan Oʻzbekistonning normativ-huquqiy bazasi holatini koʻramiz.

Ushbu ish maqsadiga erishish uchun quyidagi vazifalar shakllantiriladi va qo'yiladi:

- banklarda raqamli texnologiyalardan foydalanish sohasidagi ilmiy adabiyotlar va alohida olimlarning fikrlarini o'rganish;
- bizning fikrimizcha, raqamli bankning asosiy afzalliklari va kamchiliklarini ajratib ko'rsatish;
- O'zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyot sohasidagi normativ-huquqiy bazasining tayyorligini o'rganish;
- bajarilgan ishlar yuzasidan xulosalar chiqarish va takliflar ishlab chiqish.

Tijorat banklarining 2021-2024 yillarda jami aktivlari tarkibi

	2021 y	2022 y	2023 y	2024 y
Naqd pullar	2,7	2,4	2,7	2,4
Markaziy bankdagi mablag'lar	5,1	5,4	5,1	7,1
Investitsiyalar	2,6	1,2	2,6	4,4
Kredit qo'yilmalari, sof	73,8	76,1	73,8	71,1

Elektron ishlarni amalga oshirish tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Banklar mijozlar hisoblarini elektron shaklda taqdim etish imkoniyatiga ega. Hisob-kitoblarni elektron shaklda yetkazib berish narxi qog'oz hisob-kitoblarni pochta orqali yetkazib berishdan ancha past bo'ladi. Elektron hisob-faktura taqdimoti qog'oz yetkazib berishdan 40% arzonroq. Ushbu jamg'armalar mijozlarga ham, banklarga ham bank xizmatlari uchun arzon narxlarni taklif qilishi mumkin, shu bilan birga samarali va xilma-xil xizmatlarni taqdim etadi. Banklar uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda iste'molchilarning manfaatlarini bilish ancha oson. Mijozlarning muayyan bank mahsulotlariga bo'lgan talabini bilgan holda, ushbu mahsulotlarni ishlab chiqish va taklif qilish osonroq. Banklar hisob-kitoblarni taqdim

etish va to'lash, moliyaviy rejalashtirish, ko'chmas mulkni moliyalashtirish, sug'urta, kreditlash va brokerlik xizmatlarini o'z ichiga olgan moliyaviy xizmatlarning "markazini" taklif qiladi. Ko'pgina moliyaviy vositalar uchun bankka qaram bo'lib qolgan mijozning sodiqligini qozonish orqali ko'proq bank paketlarini taklif qilish va har bir mijoz uchun yuqori daromadga erishish mumkin. Banklar mijozlarga bank mahsulotlari va xizmatlaridan foydalanish, qog'ozbozlikka yo'l qo'ymaslik, tranzaksiya vaqtini qisqartirish va inson omiliga bog'liqlikni kamaytirish imkonini beruvchi moliyaviy portalning o'ziga xos roli bo'lmish yangi rolga ega bo'lmoqda.

Raqamli bankingning asosiy afzalliklari:

- xarajatlarni kamaytirish. Banklar raqobatbardoshligini saqlab qolish uchun o'z xarajatlarini kamaytirishga majbur. Agar bank raqamli tizimga o'tmasa, u, masalan, ushbu tizimlarni yangilab turish uchun qimmatbaho eski apparat va dasturiy ta'minotga sarmoya kiritishda davom etishi kerak;

- rentabellikni oshirish ehtimoli: an'anaviy banklar o'z mijozlariga to'liq ko'rinishga ega emaslar. Ularda mijozlar ma'lumotlarini to'plash uchun aqlli tizimlar va maqsadli mijozlar uchun tizimlar yo'q. Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar orqali mijozlarning xohish-istaklarini o'rganish mijozlar manfaatlariga mos keladigan bank mahsulotini yaratishga olib keladi. Bankning bozordagi ulushi qanchalik katta bo'lsa, uning foydasini oshirish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi;

- mijozlarni jalb qilish va ushlab turish va raqobatdan oldinda qolish: Fintechs va boshqa yangi kelganlar bank hamjamiyatini larzaga keltirmoqda. Natijada mijozlarga xizmat ko'rsatish va shaxsiylashtirilgan xizmatlarga talab ortib bormoqda, tashkil etilgan banklarning mahsulot va xizmatlari qimmatlashmoqda. Raqamli banking mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va mijozlar talabini oldindan bilish va oldini olish uchun zarur bo'lgan xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi;

- yangi texnologiyalarning afzalliklarini o'rganish bizga bank biznes modellariga ta'sir ko'rsatadigan ma'lumotlar tahlili, blokcheyn va kognitiv bank kabi yangi texnologiyalarni bashorat qilish imkonini beradi. Biroq, eski tizimlar banklarning ushbu hodisalarga tezda javob berish qobiliyatini cheklaydi.

Ushbu texnologiyalarning afzalliklarini o'rganish va bankni kelajakka joylashtirish uchun to'liq raqamlashtirish kerak. Mijozlarning umidlari o'zgarib bormoqda, yangi qoidalar joriy etilmoqda va texnologiya kompaniyalari raqobati kuchaymoqda. Ushbu o'zgarishlar banklarni o'zlarining raqamli makonini yaratishga undashi kerak.

Raqamli bankingning asosiy kamchiliklari:

- xavfsizlik tizimi. Raqamli banklar an'anaviy banklar bilan bir xil qonun va qoidalarga bo'ysunadi. Murakkab shifrlash dasturi sizning hisobingiz ma'lumotlarini himoya qilish uchun mo'ljallangan, ammo hech qanday tizim mukammal emas. Stafford Barbara, 2001 akkauntlar fishing, xakerlik, zararli dasturlar va boshqa ruxsatsiz harakatlarga moyil bo'lishi mumkinligini aytadi;

- xizmatlar turlari. Ba'zi raqamli banklar an'anaviy banklar taklif qiladigan sug'urta va brokerlik hisoblari kabi barcha keng qamrovli moliyaviy xizmatlarni taklif qilmasligi mumkin. An'anaviy banklar ba'zan sodiq mijozlarga imtiyozli tariflar va investitsiya bo'yicha maslahatlar kabi maxsus xizmatlarni qo'shimcha to'lovsiz taklif qilishadi. Bundan tashqari, notarial tasdiqlash va bank imzosi kabi xizmatlar onlayn rejimida mavjud emas. Ular ko'plab moliyaviy va yuridik operatsiyalar uchun zarurdir. Biroq bugungi kunda ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari bank uchun ma'lum miqdordagi "layk" to'plash orqali bankning kredit stavkasini pasaytirishi mumkin. Tizim do'konlardagi omonat kartalari bilan bir xil. Masalan, ma'lum bir bankning sodiqlik dasturiga muvofiq 10 ming layk to'plagandan so'ng, bank kredit berish stavkasini 0,2% ga kamaytirishi mumkin, 20 ming - 0,5% ga va hokazo.

- mijoz bilan munosabatlar. Ko'pincha bank o'z mijozini, uning kredit tarixini va biznesining o'ziga xos xususiyatlarini bilib, mijoz uchun qulay qarorlar qabul qilishi mumkin. Raqamli bank tizimi bunday imkoniyatlarni istisno qiladi.

- bitimning murakkabligi yoki ahamiyati. Ko'pincha, katta bitimni bajarish yoki jiddiy qaror qabul qilish uchun mijoz bilan bevosita uchrashuv talab qilinadi. An'anaviy bank muayyan masalani hal qilish uchun yig'ilishlar o'tkazishi va mutaxassislarni chaqirishi mumkin. Raqamli banklarda murakkab xalqaro

operatsiyalar, xalqaro moliyalashtirish masalalari, sindikatlar amalga oshirilmasligi mumkin.

O‘zbekiston Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 3832-son qarori qabul qilingan bo‘lib, unda raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish bo‘yicha eng muhim vazifalar belgilab berilgan:

- kripto-aktivlar, shu jumladan qazib olish sohasidagi faoliyatni amalga oshirish va rivojlantirish (tarqatish platformasini qo‘llab-quvvatlash va turli kripto-valyutalarda yangi birliklar va komissiya to‘lovlari ko‘rinishida mukofot olish imkoniyatiga ega yangi bloklarni yaratish bo‘yicha faoliyat), aqlli shartnomalar (elektron shakldagi shartnoma, unga muvofiq huquq va majburiyatlarning bajarilishi raqamli tranzaksiyalarni avtomatik ravishda amalga oshirish orqali amalga oshiriladi), konsalting, emissiya, almashish, saqlash, tarqatish, boshqarish, sug‘urta, kraudfanding (kollektiv moliyalashtirish), shuningdek blokcheyn investitsiya va tadbirkorlik faoliyatining turli shakllarini diversifikatsiya qilish texnologiyalari;

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ishlash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan blokcheyn texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish sohasida malakali kadrlar tayyorlash;

- kripto-aktivlar va blokcheyn texnologiyalari bo‘yicha faoliyat sohasida xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan hamkorlikni har tomonlama rivojlantirish, raqamli iqtisodiyotda loyihalarni birgalikda amalga oshirish uchun blokcheyn texnologiyalarini rivojlantirish sohasida yuqori malakali xorijiy mutaxassislarni jalb etish;

- xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribasini hisobga olgan holda blokcheyn texnologiyalarini joriy etish uchun zarur huquqiy bazani yaratish;

- raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish bo‘yicha innovatsion g‘oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni joriy etish sohasida davlat organlari va tadbirkorlik sub’yektlari o‘rtasida yaqin hamkorlikni ta’minlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 3832-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-noyabrdagi "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmani yanada modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4022-son qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 5296-son Farmoni.
4. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi 6079-son Farmoni.
5. Irvine, Steven. "Click, Click-You're Dead," Euromoney (365), 1999, p. 78-80.
6. Martins, C., Oliveira, T. & Popovic, A. (2014). Understanding the Internet Banking. International Journal of Information Management, 34(1), p 10-13.
7. Patsiotis, A. G., Hughes, T. & Webber, D. J. (2012). Adopters and Non-Adopters of Internet Banking: A Segmentation Study. International Journal of Bank Marketing, 30 (1), 20-42.
8. Teo, C., Anderson, D., Fenwick, N. & Ying, Z. N. (2014). The State Of Digital Business in Asia Pacific in 2014.
9. Yee, R. W. Y., Yeung, A. C. L. & Cheng, T. C. E. (2010). An Empirical Study of Employee Loyalty, Service Quality and Firm Performance in the Service Industry. International Journal of Production Economics, 124(1), 109-120.
10. Stafford, Barbara. "Risk Management and Internet Banking: What Every Banker Needs to Know," Community Banker (10:2), 2001, p. 48-49.